

O Beskydech, Těšínsku a jednom slezském zbojníkovi...

Kdo by neznal Beskydy? Krásné pohoří plné údolí a horských hřbetů s hlubokými lesy, které lákají k letní i zimní turistice. Obvykle jsou spojovány s Moravou, ale ve skutečnosti část Beskyd dnes leží v českém Slezsku, část ve Slezsku polském a část najdeme i na hranicích mezi Polskem a Slovenskem.

Moravské, slezské, polské či slovenské Beskydy ne-spojuje jen skutečnost, že jsou všechny součástí tzv. karpatského oblouku, který se táhne stovky kilometrů od východu Slovenska až k nám na Moravu. Budeme-li horami procházet a pozorně se dívat, nemůžeme si nevšimnout podobného charakteru původního osídlení v podobě mnoha horských samot, podnes dřevěných domů, rozestětých v údolích i na hřebenech hor. Jsou němými svědky osídlování Beskyd valašským obyvatelstvem v minulosti stejně jako typické dřevěné kostelíky s charakteristickými věžemi a zvoničkami, jaké

jinde než právě v karpatských končinách nenajdeme. A pokud budeme i pozorně naslouchat, pak zaslech-neme podobné zadumané karpatské pověsti a legendy i podobné nápěvy lidových písní.

Muzeum Těšínska v Českém Těšíně je jedním ze čtyř muzeí, zřizovaných Moravkoslezským krajem, foto: archiv Muzea Těšínska

Těšínské Slezsko, původně jedna ze zemí Koruny české ve Slezsku, je od roku 1920 rozděleno na českou a polskou část státní hranicí. Hrad těšínských knížat proto najdeme v polském Těšíně. Ale s dějinami Těšínského Slezska, Beskyd i s osudy valašských osadníků se mohou zájemci o poznání Těšínska seznámit i v Českém Těšíně, pokud zavítají do Muzea Těšínska.

Javorový vrch, foto: m-ARK

O původu Valachů

Valaši byli původně pasteveci početných stád koz a později i ovcí, kteří přicházeli do hor po několik generací od východu. Postupně osídlili těžce přístupné karpatské hřbety i tajuplná horská údolí, kam se obyvatelé z podhorských oblastí často neodvažovali ani vejít. Nejprve na území dnešního Slovenska a Polska, později dorazili do těšínské části Slezska, a posléze i na Moravu. Vyklučili rozsáhlé lesy a z odlesněných ploch vytvořili rozsáhlé pastviny, které daly horám neopakovatelný ráz stejně jako zmíněné roztroušené usedlosti.

Nejstarší doložené záznamy o příchodu Valachů do těšínské části Slezska pocházejí z 15. století, k jejich trvalému usazení a trvalému osídlení zde však došlo až v průběhu 16. století. Valaši totiž vedli kočovný život, nezávislý na držbě půdy a svým životním stylem i způsobem obživy se výrazně odlišovali od převážně zemědělsky orientovaného obyvatelstva údolí a nížin. Tak jako jinde, i těšínská knížata sama Valachy k osídlení dosud nevyužívaných horských oblastí vyzývala, dokonce jim nabízela řadu privilegií, která udělovala zejména tzv. valašským vojvodům. Podle tzv. valašského práva řídili správu valašských osad a vsí, například Bystřice, Tyry, Mostů u Jablunkova a dalších. Protože Valaši žili na horách, záhy si mezi lidmi z údolí získali pojmenování, které se v různých jazycích vyslovovalo

jinak, ale mělo všude stejný význam – na Slovensku proto potomkům Valachů podnes říkají *gorali*, v Polsku *górale*, u nás v těšínském Slezsku *gorole*. Všiml si toho i zřejmě nejznámější slezský básník Petr Bezruč, který napsal slova ...*tam pod horami, pod vysokými, žije krása nevyzpíváná, nezpodobená, krása té goralské země.*

Zajímavé je, že o obyvatelích hor, horalech či goralech, se mluví všude, na Slovensku, v Polsku i ve slezských horách, jen ne v oblasti, kterou si většina z nás pod pojmem *Valašsko* obvykle představí. Jen v moravské části Beskyd, a také v sousedních Javorníkách a dalších pohořích, zůstalo potomkům valašských osadníků původní pojmenování po jejich předcích. Jen tam se jim podnes říká *Valaši*. Dokonce i názvy několika místních měst připomínají, že oblast byla kdysi kolonizována valašskými osadníky. V mapě najdeme snadno Valašské Meziříčí, Valašské Klobouky i Valašskou Polanku. A tak se nasouvá otázka, proč tomu tak bylo. Valaši přece prokazatelně osídlili i těšínské Slezsko, o polských a slovenských horách nemluvě. Snad je to tím, že v moravských horách došlo v minulosti k největšímu soustředění valašského obyvatelstva. Se souhlasem zdejší vrchnosti vytvořili Valaši celou řadu osad, obcí a městeček a nakonec převládli i nad původním obyvatelstvem nížin a údolí. Tak jako v těšínské části Slezska valašští vojvodové tuto oblast řídili podle tzv. *valašského práva*.

Hřeben Slezských Beskyd dělí Těšínské Slezsko na české a polské. Foto: Zbyšek Ondřejka

Kotulova dřevěnka, foto: Muzeum Těšínska

Původní osídlení podhorské části Těšínského Slezska dokumentuje expozice Muzea Těšínska v přírodě – areál Kotulovy dřevěnky v Havířově. Původní roubené lidové stavby na Těšínsku nesly velmi podobné znaky jako stavby na Valašsku. Foto: Muzeum Těšínska

A to byl zřejmě důvod, proč se tomuto prostoru prostě začalo říkat *Valašsko*. Pokud bychom dnes hledali Valašsko na mapě dnešní České republiky, každý bude vědět, kde je najde. Přesto, že o *Valašsku* téměř nikdo nepochybuje, ale téměř nikdo nedokáže určit jeho hranice a mnozí etnografové a historici se o ně stále vášnivě přou. Ve starých mapách ani dokumentech totiž žádné Valašsko nenajdeme. Na rozdíl od Moravy anebo Těšínska, přesněji těšínské části Slezska, které byly po staletí českými korunními zeměmi s jasně danými zemskými hranicemi.

Ale v jednom se vědci shodují – ačkoliv si potomci moravských Valachů neříkají ani horalé ani goralé, ve skutečnosti se jejich lidová kultura, zvyky, kroje ani jazyk od kultury a zvyků slezských, slovenských nebo polských horalů či goralů příliš neliší. Když se dnes setkají lidé ze sousedních karpatských pohraničních horských oblastí – od slovenské Spiše přes Oravu a Kysuce až po slezské Těšínsko a sousední Moravu, mluví často velmi podobným jazykem a používají přitom velmi podobně znějící slova, která jinde neznají. Víte například, co znamená *grapa*, *polana*, *čupel*, *bača*, *salaš*, *koliba*, *fujara*, *bryndza*, *magura* anebo *grún*? Nejsou to ani česká, slovenská ani polská slova. Ale obyvatelé pohraničních karpatských hor jim podnes rozumějí velmi dobře – a nepotřebují vlastně žádné tlumočnický.

O zbojníku Ondrášovi

Podobné jsou podnes i mnohé beskydské legendy a pověsti. Bez ohledu na staré zemské či státní hranice se rozšířily do všech karpatských osad, vsí a měst a často se uchovaly až do dnešních dnů. Mnohé vycházejí ze skutečných historických událostí. Nejen ty o zbojníku Juraji Jánošíkovi, ale i ty, jejichž zrod se pojí s událostmi, jež se před staletími odehrály pod Lysou horou. O zbojníku Ondrášovi se vypráví nejen v pověstech, zpívá se o něm v lidových písních.

Rozlehlý beskydský prostor s řadou nepřístupných míst v hlubokých lesích nebyl v minulosti zdaleka osídlen tak, jako je tomu dnes. Proto poskytoval ochranu nejruznějším vojenským dezertérům či zběhlým poddaným. Nedokázali se smířit s útlakem vrchnosti, ale velmi často je prostě vedla k útěku do hor snaha vyhnout se práci a běžným povinnostem. Aby se užívali, zvolili si poté zbojnický způsob života. Může se to zdát romantické, ale ve skutečnosti na tom nic romantického nebylo. První písemné záznamy o zbojnicích v těšínské části

Valašské stráně, foto: m-ARK

Slezska pocházejí už z počátku 16. století. Jakýsi Adam z Písku u Jablunkova se ...protiv příkázání Božskému nenáležitě zachoval a mezi zbojníky se byl dal, zbojnickým způsobem lidi napadal a raboval..., píše se v záznamech z těšínského soudu. Proč byl tento zbojník souzen právě v Těšíně? Vysvětlení je prosté – Adam z Písku u Jablunkova žil v Těšínském knížectví. Tedy ve Slezsku. A zemská hranice na řece Ostravici oddělovala těšínskou část Slezska od Moravy velmi dlouho, až do počátku dvacátého století. A v Těšínském knížectví platily jiné zemské zákony než na Moravě. V Těšíně zasedal těšínský zemský sněm a také těšínský zemský soud. A ten nebohého Adama po zásluze odsoudil k trestu smrti.

V těšínské části Slezska leží i frýdecký zámek, původně gotický pohraniční hrad těšínských knížat, s jehož dějinami je neodmyslitelně spjat i osud jiného, ovšem mnohem známějšího beskydského zbojníka, Ondráše. Stejně jako v případě Adama z Písku u Jablunkova se nejedná o smyšlenou postavu, vytvořenou legendami. Ondráš skutečně existoval – prožil většinu svého života v těšínské části Slezska. Narodil se do rodiny janovického fojta v roce 1680 – úkladně byl zavražděn svými druhy v roce 1715, ve věku pouhých 35 let. Ale rozhodně nebyl oním Ondrášem, jak jej známe z krásných romantických legend. Za svůj posmrtný věhlas vděčí

aktivitám, které lze bez nadsázky nazvat kriminálními činy. Odešel z domova do hor, kde se stal zbojníkem. Také jádro jeho družiny tvořili zběhlí poddaní, všichni byli také ze Slezska, konkrétně z frýdeckého panství. Nejznámějším z nich byl nejbližší Ondrášův druh, jakýsi Juráš, který se narodil v Malenovicích v goralské chalupě nedaleko pod vrcholem Lysé hory. Spolu s Ondrášem Juráš a jejich druhové prokazatelně přepadli a oloupili celou řadu pocestných, kupců, měšťanů, hostinských, mlynářů, dokonce i chudých učitelů a prostých kněží. Žádní skutečně bohatí lidé tedy mezi nimi nebyli. Není divu, že se jej snažily úřady dostihnout. Za dopadení vůdce zbojnické družiny byla proto vypsána odměna a majitel frýdeckého panství dokonce zaručoval členům družiny beztrestnost, pokud Ondráše přivedou živého či mrtvého před těšínský soud.

Tak se také stalo. Uprostřed masopustní zábavy ve sviatnovském hostinci nečekaně Ondráše napadl jeho nejbližší druh Juráš. Dobře mířenou ranou do hlavy jej smrtelně zranil sekýrou a Ondráš svému zranění brzy podlehl. Juráš společně s ostatními kumpány bezvládné mrtvé Ondrášovo tělo dotáhli na frýdecký zámek. Už to samo o sobě svědčí o charakterových vlastnostech zbojníků. Podle doložených záznamů pak bylo Ondrášovo tělo na nádvoří zámku rozčtvrceno koňmi a zbylé části

Ondráš a Juráš, dva legendární slezští zbojníci, na dobovém vyobrazení. Reprodukce: Muzeum Śląska Cieszyńskiego, polský Těšín

byly pro výstrahu rozvěšeny na různých místech v okolí. Juráš i jeho druhové odešli podle slibu od těšínského soudu bez trestu, dokonce i s vyplacenou finanční odměnou. Ale peníze jim brzy došly. Přesto se nevrátili domů k běžnému životu a práci. Opět začali vést svůj zbojnický život, loupit a okrádat pocestné. Především prosté kupce, kteří nebyli o mnoho bohatší než zbojníci. Zprávy o tom se donesly nejen do Těšína, ale odtud brzy i na císařský dvůr do Vídně. A císaři došla trpělivost. Nařídil všechny zbojníky jednou provždy pochyty a Juráše postavit před těšínský soud. A tentokrát již soudci s proračným zbojníkem neměli slitování a poslali jej na smrt. Těšínský kat jej potom tak dlouho lámal v kole, až ...*tento zbujník ve městě Těšíně byl vypustil svou duši.* Nejednoho čtenáře tak strohé vykreslení osudů slezských zbojníků, Ondráše, Juráše i jejich družiny, možná překvapí.

Asi nemusíme dodávat, že zcela jiný romantický životní zbojnický příběh se odehrál v nesčetných lidových legendách a pověstech. Mnozí jej známe i ze školních lavic. Ačkoliv dochované archivní záznamy se svědeckými výpověďmi romantickou legendu jednoznačně vyvracejí,

nelze pominout, že v očích mnoha prostých lidí na Moravě i ve Slezsku se právě zbojníci stávali často jedinými spravedlivými zastánci chudých a nemajetných proti zvlíci bohatých. Lidé si o nich po generace vypravovali a zpívali. Ondráš se v jedné ze známých lidových pověstí stal dokonce jakýmsi idealizovaným...*pánem Lysé hory*, nejznámějšího a nejvyššího vrcholu těšínské části Slezska.

Historia magistra vitae!

Zbyšek Ondřeka,
ředitel Muzea Těšínska

Ředitelství Muzea Těšínska
Masarykovy sady 103/19
737 01 Český Těšín
tel.: +420 558 761 211
e-mail: muzeum@muzeumct.cz

Ručně zhotovená mapa slezsko-uherského pomezí z roku 1750 zobrazuje těšínskou část Moravskoslezských a Slezských Beskyd se soustavou hraničních pevností, tzv. šanců, v okolí nejvýhodnějšího města České republiky – Jablunkova. Do popředí mapy její autor F. B. Werner umístil vedutu Těšína, hlavního města Těšínské Slezska. Reprodukce: Muzeum Těšínska

MUZEUM TĚŠÍNSKA

- Výstavní síň Český Těšín
- Výstavní síň Karviná
- Výstavní síň Musaion Havířov
- Výstavní síň Orlová
- Výstavní síň Jablunkov

- Technické muzeum Petřvald
- Kotulova dřevěnka
- Památník životické tragédie
- Archeopark Chotěbuz-Podobora
- Klub Muzea Těšínska

www.muzeumct.cz

Příspěvková organizace
Moravskoslezského kraje

